

Συλλογή της Νομολογίας

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (πρώτο τμήμα)

της 11ης Ιουλίου 2024*

«Προδικαστική παραπομπή – Κύρος και ερμηνεία – Διατήρηση των φυσικών οικοτόπων καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας – Οδηγία 92/43/ΕΟΚ – Άρθρο 12, παράγραφος 1 – Καθεστώς αυστηρής προστασίας των ζωικών ειδών – Παράρτημα IV – *Canis lupus* (λύκος) – Ίση μεταχείριση των κρατών μελών – Άρθρο 16, παράγραφος 1 – Εθνική άδεια συλλογής δείγματος άγριου ζώου του είδους *canis lupus* – Εκτίμηση της καταστάσεως διατηρήσεως των πληθυσμών του συγκεκριμένου είδους – Γεωγραφικό πεδίο – Προσδιορισμός της ζημίας – Εναλλακτική αποτελεσματική λύση»

Στην υπόθεση C-601/22,

με αντικείμενο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, που υπέβαλε το Landesverwaltungsgericht Tirol (περιφερειακό διοικητικό πρωτοδικείο του ομόσπονδου κράτους του Τιρόλου, Αυστρία) με απόφαση της 19ης Σεπτεμβρίου 2022, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 19 Σεπτεμβρίου 2022, στο πλαίσιο της δίκης

Umweltverband WWF Österreich,

ÖKOBÜRO – Allianz der Umweltbewegung,

Naturschutzbund Österreich,

Umweltdachverband,

Wiener Tierschutzverein

κατά

Tiroler Landesregierung,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (πρώτο τμήμα),

συγκείμενο από τους A. Arabadjiev (εισηγητή), πρόεδρο τμήματος, T. von Danwitz, P. G. Xuereb, A. Kumin και I. Ziemele, δικαστές,

γενική εισαγγελέας: T. Ćapeta,

γραμματέας: D. Dittert, προϊστάμενος μονάδας,

* Γλώσσα διαδικασίας: η γερμανική.

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία και κατόπιν της επ' ακροατηρίου συζητήσεως της 25ης Οκτωβρίου 2023,

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

- η Umweltverband WWF Österreich και η ÖKOBURO – Allianz der Umweltbewegung, στη συνέχεια, η Umweltdachverband, εκπροσωπούμενη από την G. K. Jantschgi, Rechtsanwältin,
- η Wiener Tierschutzverein, εκπροσωπούμενη από την M. Lehner, επικουρούμενη από τον C. Pichler, εμπειρογνώμονα,
- η Tiroler Landesregierung, εκπροσωπούμενη από τους J. Egger και C. Ranacher,
- η Αυστριακή Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον A. Posch, τις J. Schmoll και A. Kögl,
- η Δανική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τις J. F. Kronborg και C. A.-S. Maertens,
- η Γαλλική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τους R. Bénard και M. De Lisi,
- η Φινλανδική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από την H. Leppo,
- η Σουηδική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τις F.-L. Göransson και H. Shev,
- το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εκπροσωπούμενο από τις T. Haas και A. Maceroni,
- η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκπροσωπούμενη από τους C. Hermes και M. Noll-Ehlers,

αφού άκουσε τη γενική εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις της κατά τη συνεδρίαση της 18ης Ιανουαρίου 2024,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

- 1 Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αφορά την ερμηνεία του άρθρου 12, παράγραφος 1, της οδηγίας 92/43/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 21ης Μαΐου 1992, για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων, καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας (ΕΕ 1992, L 206, σ. 7), όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 2013/17/ΕΕ του Συμβουλίου, της 13ης Μαΐου 2013 (ΕΕ 2013, L 158, σ. 193) (στο εξής: οδηγία περί οικοτόπων), σε συνδυασμό με το παράρτημά της IV, καθώς και σχετικά με την ερμηνεία του άρθρου της 16, παράγραφος 1.
- 2 Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ, αφενός, διαφόρων οργανώσεων προστασίας των ζώων και του περιβάλλοντος, ήτοι της Umweltverband WWF Österreich, της Ökobüro – Allianz der Umweltbewegung, της Naturschutzbund Österreich, Umweltdachverband και της Wiener Tierschutzverein και, αφετέρου, της Tiroler Landesregierung (Κυβερνήσεως του ομόσπονδου κράτους του Τιρόλου, Αυστρία), σχετικά με την προσωρινώς χορηγηθείσα από την ανωτέρω κυβέρνηση παρέκκλιση από την απαγόρευση θήρας άγριων ζώων του είδους *canis lupus* (λύκος).

Το νομικό πλαίσιο

Το δίκαιο της Ένωσης

- 3 Το άρθρο 1 της οδηγίας περί οικοτόπων, με τίτλο «Ορισμοί», ορίζει τα ακόλουθα:

«Για τους σκοπούς της παρούσας οδηγίας νοούνται ως:

[...]

θ) “κατάσταση διατήρησης ενός είδους”: το αποτέλεσμα του συνόλου των παραγόντων που, επιδρώντας στο οικείο είδος, είναι δυνατόν να αλλοιώσουν μακροπρόθεσμα την κατανομή και το μέγεθος των πληθυσμών του στο αναφερόμενο στο άρθρο 2 έδαφος.

Η “κατάσταση της διατήρησης” κρίνεται ως “ικανοποιητική” όταν:

- τα δεδομένα τα σχετικά με την πορεία των πληθυσμών του οικείου είδους δείχνουν ότι το είδος αυτό εξακολουθεί και μπορεί να εξακολουθεί μακροπρόθεσμα να αποτελεί ένα ζωτικό στοιχείο των φυσικών οικοτόπων στους οποίους ανήκει

και

- η περιοχή της φυσικής κατανομής του είδους αυτού δεν φθίνει ούτε υπάρχει κίνδυνος να μειωθεί κατά το προβλεπτό μέλλον και

και

- υπάρχει και θα συνεχίσει πιθανόν να υπάρχει ένας οικότοπος σε επαρκή έκταση ώστε οι πληθυσμοί του να διατηρηθούν μακροπρόθεσμα·

[...]».

- 4 Το άρθρο 2 της οδηγίας αυτής έχει ως εξής:

«1. Η παρούσα οδηγία σκοπό έχει να συμβάλει στην προστασία της βιολογικής ποικιλομορφίας, μέσω της διατήρησης των φυσικών οικοτόπων, καθώς και της άγριας χλωρίδας και πανίδας στο ευρωπαϊκό έδαφος των κρατών μελών όπου εφαρμόζεται η συνθήκη.

2. Τα μέτρα τα οποία λαμβάνονται σύμφωνα με την παρούσα οδηγία αποσκοπούν στη διασφάλιση της διατήρησης ή της αποκατάστασης σε ικανοποιητική κατάσταση διατήρησης, των φυσικών οικοτόπων και των άγριων ειδών χλωρίδας και πανίδας κοινοτικού ενδιαφέροντος.

3. Κατά τη λήψη μέτρων σύμφωνα με την παρούσα οδηγία, λαμβάνονται υπόψη οι οικονομικές, κοινωνικές και πολιτιστικές απαιτήσεις, καθώς και οι περιφερειακές και τοπικές ιδιομορφίες.»

5 Το άρθρο 12, παράγραφος 1, της εν λόγω οδηγίας ορίζει τα εξής:

«Τα κράτη μέλη λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα ώστε να θεσπισθεί ένα καθεστώς αυστηρής προστασίας των ζωικών ειδών που αναφέρονται στο σημείο α) του παραρτήματος IV, στην περιοχή φυσικής κατανομής τους, που να απαγορεύει:

- α) κάθε μορφή σύλληψης ή θανάτωσης, εκ προθέσεως, δειγμάτων αυτών των ειδών λαμβανομένων στη φύση·
- β) να παρενοχλούνται εκ προθέσεως τα εν λόγω είδη, ιδίως κατά την περίοδο αναπαραγωγής, την περίοδο κατά την οποία τα νεογνά εξαρτώνται από τη μητέρα, τη χειμερία νάρκη και τη μετανάστευση·
- γ) την εκ προθέσεως καταστροφή ή τη συλλογή των αυγών στο φυσικό περιβάλλον·
- δ) τη βλάβη ή καταστροφή των τόπων αναπαραγωγής ή των τόπων ανάπαυσης.»

6 Το άρθρο 16, παράγραφος 1, της ίδιας οδηγίας έχει ως εξής:

«Τα κράτη μέλη, υπό τον όρο ότι δεν υπάρχει άλλη αποτελεσματική λύση και ότι η παρέκκλιση δεν παραβιάζει τη διατήρηση, σε ικανοποιητική κατάσταση διατήρησης, των πληθυσμών των συγκεκριμένων ειδών στην περιοχή της φυσικής του κατανομής, μπορούν να παρεκκλίνουν από τις διατάξεις των άρθρων 12, 13, 14 και 15, στοιχεία α' και β':

- α) για να προστατεύσουν την άγρια πανίδα και χλωρίδα και να διατηρήσουν τους φυσικούς οικοτόπους·
- β) για να προλάβουν σοβαρές ζημιές, ιδίως των καλλιεργειών, της κτηνοτροφίας, των δασών, των πληθυσμών ιχθύων και των υδάτων και ιδιοκτησιών άλλης μορφής·

[...]».

7 Το άρθρο 19, παράγραφος 2, της οδηγίας περί οικοτόπων ορίζει ότι «[ο]ι τροποποιήσεις που απαιτούνται για την προσαρμογή του παραρτήματος IV στην τεχνική και επιστημονική πρόοδο θεσπίζονται από το Συμβούλιο [της Ευρωπαϊκής Ένωσης] με ομοφωνία κατόπιν προτάσεως της [Ευρωπαϊκής] Επιτροπής».

8 Μεταξύ των ζωικών ειδών «κοινοτικού ενδιαφέροντος που απαιτούν αυστηρή προστασία», των οποίων ο κατάλογος παρατίθεται στο παράρτημα IV, στοιχείο α', της οδηγίας περί οικοτόπων (στο εξής: προστατευόμενα ζωικά είδη), περιλαμβάνεται, μεταξύ άλλων, ο *canis lupus* (λύκος), «εκτός των ελληνικών πληθυσμών βορείως του 39ου παραλλήλου· των εσθονικών πληθυσμών των ισπανικών πληθυσμών βορείως του Duero· των βουλγαρικών, των λετονικών, των λιθουανικών, των πολωνικών, των σλοβακικών πληθυσμών και των φινλανδικών πληθυσμών μέσα στην περιοχή διαχείρισης ταράνδων σύμφωνα με το άρθρο 2 του σχετικού φινλανδικού νόμου αριθ. 848/90 της 14ης Σεπτεμβρίου 1990 για τη διαχείριση των ταράνδων.»

Το αυστριακό δίκαιο

- 9 Το άρθρο 36, παράγραφος 2, του Tiroler Jagdgesetz (νόμου περί θήρας του ομόσπονδου κράτους του Τιρόλου), της 15ης Ιουνίου 2004 (LGBl. 41/2004), ως είχε στις 30 Ιουνίου 2022 και ίσχυε κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών της διαφοράς της κύριας δίκης (στο εξής: TJG 2004), ορίζει, κατ' ουσίαν, ότι, εκτός της καθορισθείσας θηρευτικής περιόδου, κανένα άγριο είδος δεν πρέπει να θηρεύεται.
- 10 Το άρθρο 52a του TJG 2004, με τίτλο «Ειδικά μέτρα για την πρόληψη ζημιών που προκαλούνται από αρκούδες, λύκους και λύγκες», προβλέπει, κατ' ουσίαν, στην παράγραφο 8 ότι, κατόπιν συστάσεως της επιτροπής εμπειρογνομόνων, η Κυβέρνηση του ομόσπονδου κράτους του Τιρόλου μπορεί να διαπιστώσει, με κανονιστική απόφαση, ότι συγκεκριμένη αρκούδα, λύκος ή λύγκας συνιστά άμεσο κίνδυνο για την ασφάλεια των προσώπων ή σημαντικό άμεσο κίνδυνο για τα ζώα βοσκής, καθώς και για τις καλλιέργειες και τις γεωργικές εγκαταστάσεις.
- 11 Σύμφωνα με το άρθρο 52a, παράγραφος 9, του TJG 2004:
- «Σε περίπτωση εκδόσεως κανονιστικής αποφάσεως δυνάμει της παραγράφου 8, η Κυβέρνηση του ομόσπονδου κράτους, εφόσον υπάρχει σύσταση της επιτροπής εμπειρογνομόνων ότι δεν υπάρχει άλλη αποτελεσματική λύση και ότι η παρέκκλιση δεν παραβλάπτει τη διατήρηση, σε ικανοποιητική κατάσταση διατηρήσεως, των πληθυσμών του συγκεκριμένου είδους στην περιοχή της φυσικής του κατανομής, εξαιρεί με απόφαση ορισμένες αρκούδες, λύκους ή λύγκες από την απαγόρευση του άρθρου 36, παράγραφος 2, πρώτη περίοδος. Οι παρεκκλίσεις αυτές δύνανται να χορηγηθούν μόνον:
- a) για την προστασία άλλων αγρίων ζώων ή φυτών και τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων τους·
 - b) για την πρόληψη σοβαρών ζημιών, ιδίως στις καλλιέργειες, στην κτηνοτροφία, στα δάση, στους πληθυσμούς ιχθύων, στα ύδατα, και σε άλλες μορφές ιδιοκτησίας.
 - c) προς το συμφέρον της δημόσιας υγείας και ασφαλείας ή για άλλους επιτακτικούς λόγους μείζονος δημοσίου συμφέροντος, συμπεριλαμβανομένων λόγων κοινωνικού ή οικονομικού χαρακτήρα, ή λόγω της ευεργετικής επιδράσεως στο περιβάλλον· και
 - d) για ερευνητικούς και εκπαιδευτικούς σκοπούς.»
- 12 Το άρθρο 52a, παράγραφος 10, του TJG 2004 προβλέπει:
- «Η απόφαση περί παρεκκλίσεως που εκδίδεται βάσει της παραγράφου 9 διευκρινίζει σε κάθε περίπτωση:
- a) τους σκοπούς για τους οποίους χορηγείται η παρέκκλιση·
 - b) το ζωικό είδος για το οποίο ισχύει η παρέκκλιση καθώς και, κατά περίπτωση, το φύλο, την ηλικία ή άλλα στοιχεία ταυτοποίησης του δείγματος ή των δειγμάτων·
 - c) την περίοδο για την οποία χορηγείται η παρέκκλιση·
 - d) τη γεωγραφική περιοχή για την οποία χορηγείται η παρέκκλιση, και

- e) τα μέτρα που επιτρέπονται από τις διατάξεις του παρόντος νόμου και τις κανονιστικές αποφάσεις που εκδίδονται δυνάμει αυτού, όπως η χρήση ορισμένων όπλων ή πυρομαχικών, ορισμένων συσκευών συλλήψεως ή η εφαρμογή ορισμένων μεθόδων·
- f) κατά περίπτωση, άλλους προσωπικούς και υλικούς περιορισμούς στους οποίους υπόκειται η παρέκκλιση.»

Η διαφορά της κύριας δίκης και τα προδικαστικά ερωτήματα

- 13 Σε έκθεση της 25ης Ιουλίου 2022, ανεξάρτητη επιτροπή εμπειρογνομόνων επισήμανε ότι, μεταξύ της 10ης Ιουνίου και της 2ας Ιουλίου 2022, ένας ταυτοποιημένος λύκος, ήτοι ο λύκος 158MATK, είχε θανατώσει περίπου 20 πρόβατα ποιμνίου ευρισκόμενου σε μη προστατευόμενους βοσκότοπους εντός του ομόσπονδου κράτους του Τιρόλου. Εκτιμώντας ότι ο συγκεκριμένος λύκος αποτελούσε σημαντικό άμεσο κίνδυνο για τα ζώα βοσκής και ότι οι εν λόγω αλπικοί βοσκότοποι ήταν αδύνατο να προστατευθούν, η ανωτέρω επιτροπή συνέστησε τη συλλογή του συγκεκριμένου δείγματος λύκου.
- 14 Κατόπιν της εκθέσεως αυτής, η Κυβέρνηση του ομόσπονδου κράτους του Τιρόλου διαπίστωσε, με διάταξη της 26ης Ιουλίου 2022, ότι ο λύκος 158MATK αποτελούσε σημαντικό άμεσο κίνδυνο για τα ζώα βοσκής, καθώς και για τις αγροτικές καλλιέργειες και εγκαταστάσεις. Η ανωτέρω διάταξη τέθηκε σε ισχύ στις 29 Ιουλίου 2022 και έχει απεριόριστη διάρκεια.
- 15 Κατά συνέπεια, με απόφαση της 29ης Ιουλίου 2022, η Κυβέρνηση του ομόσπονδου κράτους του Τιρόλου ενέκρινε τη συλλογή του δείγματος λύκου 158MATK, εξαιρώντας το από τη διαρκή προστασία που προβλέπει ο TJG 2004. Επιπλέον, η απόφαση αυτή προβλέπει ότι η παρέκκλιση από τη διαρκή προστασία του είδους του λύκου είναι χρονικά περιορισμένη, δεδομένου ότι λήγει στις 31 Οκτωβρίου 2022 και παύει να ισχύει πριν από την ημερομηνία αυτή, αν από επανειλημμένες βιομοριακές αναλύσεις διαπιστωθεί με βεβαιότητα ότι ο λύκος 158MATK έχει εγκαταλείψει την οικεία γεωγραφική ζώνη.
- 16 Κατά πρώτον, για να δικαιολογήσει την παρέκκλιση αυτή, η Κυβέρνηση του ομόσπονδου κράτους του Τιρόλου επικαλέσθηκε, στην προαναφερθείσα απόφαση, τρεις κατηγορίες ζημιών που επήλθαν ή ενδέχεται να προκληθούν. Πρώτον, πρόκειται για τις ζημίες που καταλογίζονται στον λύκο 158MATK υπό τη μορφή άμεσων και έμμεσων οικονομικών απωλειών, οι οποίες συνδέονται με την απώλεια των φονευθέντων ζώων, με το επιπλέον κόστος για την πρόωρη κατάβαση από τα αλπικά βοσκοτόπια, με την απώλεια αξίας για την εκτροφή, την αύξηση των δαπανών συντηρήσεως και διατροφής των ζώων που φυλάσσονται πλέον στην εκμετάλλευση προελεύσεως, και τη μακροπρόθεσμη συρρίκνωση της κτηνοτροφίας στις εκμεταλλεύσεις στην περίπτωση παύσεως της βοσκής σε αλπικά βοσκοτόπια. Δεύτερον, πρόκειται για τις μη υλικές ζημίες που απορρέουν από την έλλειψη χαράς για την εκτροφή ζώων και από το ψυχολογικό άγχος το οποίο υφίστανται όσοι εκμεταλλεύονται τα οικεία αλπικά βοσκοτόπια. Τρίτον, πρόκειται για έμμεσες ζημίες, οι οποίες δεν οφείλονται στον λύκο 158MATK, αλλά απορρέουν από την εγκατάλειψη των γεωργικών εκμεταλλεύσεων καθώς και από τη συνακόλουθη μείωση του συνολικού αριθμού των ζώων. Αιτία της καταστάσεως αυτής είναι η μη βόσκηση της φυσικής αυτοφυούς βλαστήσεως, η δάσωση, η διείσδυση ξυλωδών θάμνων στα ορεινά βοσκοτόπια, η διάβρωση των εδαφών καθώς και η απώλεια βιοποικιλότητας και ελκυστικών τοπίων μεγάλης σημασίας για την αναψυχή και τον τουρισμό.

- 17 Κατά δεύτερον, με την από 29 Ιουλίου 2022 απόφασή της, η Κυβέρνηση του ομόσπονδου κράτους του Τιρόλου διαπιστώνει την έλλειψη ικανοποιητικής εναλλακτικής λύσεως, διευκρινίζοντας, αφενός, ότι η απομάκρυνση ενός ενηλίκου λύκου από τη φύση και η διατήρησή του σε καθεστώς μόνιμης αιχμαλωσίας δεν συνιστά λιγότερο δραστικό μέτρο, λαμβανομένου υπόψη του βασανισμού που θα προκαλούσε στον λύκο ο οποίος, έχοντας ζήσει μέχρι τότε ελεύθερος, δεν θα μπορούσε να προσαρμοσθεί σε μια ζωή εν αιχμαλωσία. Αφετέρου, ούτε τα μέτρα προστασίας των ποιμνίων συνιστούν άλλη αποτελεσματική λύση.
- 18 Κατά τρίτον, όσον αφορά την κατάσταση διατηρήσεως των πληθυσμών του οικείου είδους στην περιοχή της φυσικής του κατανομής, η Κυβέρνηση του ομόσπονδου κράτους του Τιρόλου διευκρίνισε ότι, εν προκειμένω, η συλλογή του συγκεκριμένου δείγματος λύκου δεν επηρεάζει κατ' αποτέλεσμα την ικανοποιητική κατάσταση διατηρήσεως του αλπικού πληθυσμού του είδους αυτού και ότι, ακόμη και αν ληφθεί υπόψη μόνον το αυστριακό έδαφος, στο οποίο η κατάσταση διατηρήσεως δεν είναι ακόμη ικανοποιητική, δεν θα μπορούσε να αναμένεται επιδείνωση της καταστάσεως αυτής ή η παρεμπόδιση της αποκαταστάσεως σε ικανοποιητική κατάσταση διατηρήσεως.
- 19 Οι προσφεύγουσες της κύριας δίκης άσκησαν προσφυγή κατά της αποφάσεως της 29ης Ιουλίου 2022 ενώπιον του Landesverwaltungsgericht Tirol (περιφερειακού διοικητικού δικαστηρίου του Τιρόλου, Αυστρία), ήτοι του αιτούντος δικαστηρίου, υποστηρίζοντας ότι η απόφαση αυτή δεν πληροί τις απαιτήσεις του άρθρου 16, παράγραφος 1, της οδηγίας περί οικοτόπων.
- 20 Το αιτούν δικαστήριο διευκρινίζει, κατ' αρχάς, ότι, παρά το γεγονός ότι η απόφαση της 29ης Ιουλίου 2022 της Κυβερνήσεως του ομόσπονδου κράτους του Τιρόλου με την οποία επετράπη η θήρα δείγματος λύκου ισχύει μόνον έως τις 31 Οκτωβρίου 2022, η απάντηση στην υπό κρίση αίτηση προδικαστικής αποφάσεως είναι παρά ταύτα λυσιτελής στο πλαίσιο της διαφοράς της κύριας δίκης, δεδομένου ότι η διάταξη του ομόσπονδου κράτους του Τιρόλου επί του οποίου στηρίχθηκε η απόφαση αυτή δεν έχει χρονικό περιορισμό, οπότε θα μπορούσε να εκδοθεί ανά πάσα στιγμή νέα απόφαση σχετικά με τον λύκο 158MATK.
- 21 Επί της ουσίας, το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει, κατ' αρχάς, ότι, σύμφωνα με το παράρτημα IV της οδηγίας περί οικοτόπων, ορισμένοι πληθυσμοί λύκων εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στους οποίους δεν περιλαμβάνεται ο πληθυσμός του είδους που βρίσκεται στο αυστριακό έδαφος, αποκλείονται από το καθεστώς αυστηρής προστασίας που θεσπίζει το άρθρο 12 της οδηγίας αυτής. Δεδομένου ότι ο πληθυσμός λύκων στην Αυστρία έχει εξελιχθεί και, ως εκ τούτου, δεν μπορεί πλέον να θεωρηθεί απομονωμένος, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται μήπως η διατήρηση του πληθυσμού αυτού στην Αυστρία στον κατάλογο των ζωικών ειδών που πρέπει να προστατεύονται αυστηρά αντιβαίνει στην αρχή της ισότητας μεταξύ των κρατών μελών, όπως κατοχυρώνεται στο άρθρο 4, παράγραφος 2, ΣΕΕ, εάν και στο μέτρο που τα κράτη μέλη, μεταξύ των οποίων και η Δημοκρατία της Αυστρίας, βρίσκονται επί του παρόντος στην ίδια ή, τουλάχιστον, σε συγκρίσιμη κατάσταση.
- 22 Εν συνεχεία, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται ως προς την έκταση του εδάφους που πρέπει να ληφθεί υπόψη για την εκτίμηση της ικανοποιητικής καταστάσεως διατηρήσεως του είδους του λύκου, όπως απαιτείται στο πλαίσιο χορηγήσεως παρεκκλίσεως βάσει του άρθρου 16, παράγραφος 1, της οδηγίας περί οικοτόπων, στο μέτρο που το Δικαστήριο έχει επισημάνει, στην απόφαση της 10ης Οκτωβρίου 2019, Luonnonsuojeluyhdistys Tapiola (C-674/17, EU:C:2019:851, σκέψη 58), ότι, στο πλαίσιο της εκτιμήσεως αυτής, «εναπόκειται στην αρμόδια εθνική αρχή να καθορίσει [αυτή την κατάσταση διατηρήσεως], ιδίως σε εθνικό επίπεδο ή, ενδεχομένως, στο

επίπεδο της βιογεωγραφικής περιοχής την οποία αφορά, όταν τα σύνορα του κράτους μέλους αυτού καλύπτουν περισσότερες βιογεωγραφικές περιοχές ή ακόμη αν το απαιτεί η περιοχή της φυσικής κατανομής του είδους και, στο μέτρο του δυνατού, σε διασυνοριακό επίπεδο».

- 23 Το αιτούν δικαστήριο υπογραμμίζει, επιπλέον, ότι από το έγγραφο καθοδηγήσεως σχετικά με την αυστηρή προστασία των ζωικών ειδών κοινοτικού ενδιαφέροντος δυνάμει της οδηγίας περί οικοτόπων C(2021) 7301 final, το οποίο κοινοποιήθηκε από την Επιτροπή στις 12 Οκτωβρίου 2021 (στο εξής: έγγραφο καθοδηγήσεως), προκύπτει ότι η έννοια της «σοβαρής ζημίας» λαμβάνει υπόψη τα οικονομικά συμφέροντα, οπότε το αιτούν δικαστήριο διερωτάται αν τυχόν έμμεση μελλοντική οικονομική ζημία, μη οφειλόμενη σε δείγμα λύκου, όπως η μη βόσκηση της φυσικής αυτοφυούς βλαστήσεως, η δάσωση, η διείδυση ξυλωδών θάμνων στα ορεινά βοσκοτόπια, η διάβρωση των εδαφών καθώς και η απώλεια βιοποικιλότητας και ελκυστικών τοπίων μεγάλης σημασίας για την αναψυχή και τον τουρισμό, μπορεί να ληφθεί υπόψη για την εκτίμηση της εννοίας αυτής.
- 24 Τέλος, το αιτούν δικαστήριο αναφέρεται στην ειδική κατάσταση του ομόσπονδου κράτους του Τιρόλου, η οποία χαρακτηρίζεται από γεωργικές εκμεταλλεύσεις μικρού μεγέθους και από αλπικούς βοσκοτόπους που είναι αδύνατον να προστατευθούν ή αδύνατον να προστατευθούν με εύλογα και αναλογικά μέτρα προστασίας των ποιμνίων, όπως είναι η κατασκευή περιφράξεων, η χρήση τσοπανόσκυλων ή η συνοδεία των ποιμνίων από βοσκούς. Ως εκ τούτου, διερωτάται αν είναι δυνατόν να ληφθούν υπόψη οι ιδιαιτερότητες αυτές στο πλαίσιο του προσδιορισμού μιας «άλλης ικανοποιητικής λύσης», κατά την έννοια του άρθρου 16, παράγραφος 1, της οδηγίας περί οικοτόπων.
- 25 Υπ' αυτές τις περιστάσεις, το Landesverwaltungsgericht Tirol (περιφερειακό διοικητικό δικαστήριο του ομόσπονδου κράτους του Τιρόλου) αποφάσισε να αναστείλει τη διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:
- «1) Αντιβαίνουν στην “αρχή της ίσης μεταχείρισης μεταξύ των κρατών μελών”, η οποία κατοχυρώνεται στο άρθρο 4, παράγραφος 2, ΣΕΕ, οι διατάξεις του άρθρου 12[, παράγραφος 1,] σε συνδυασμό με εκείνες του παραρτήματος IV της [οδηγίας για τους οικοτόπους], οι οποίες προβλέπουν ότι ο λύκος υπάγεται στο καθεστώς αυστηρής προστασίας, εξαιρώντας, όμως, από αυτό πληθυσμούς που διαβιούν σε αρκετά κράτη μέλη, ενώ δεν έχει προβλεφθεί αντίστοιχη παρέκκλιση για τη [Δημοκρατία της Αυστρίας];
- 2) Έχει το άρθρο 16, παράγραφος 1, της [οδηγίας για τους οικοτόπους], βάσει του οποίου παρέκκλιση από το σύστημα αυστηρής προστασίας του λύκου επιτρέπεται μόνον εφόσον, μεταξύ άλλων, παρά την επιτραπείσα παρέκκλιση, οι πληθυσμοί του συγκεκριμένου είδους διατηρούνται σε “ικανοποιητική κατάσταση διατήρησης” στην “περιοχή φυσικής κατανομής” τους, την έννοια ότι η υποχρέωση για την προστασία ή επαναφορά της ικανοποιητικής κατάστασης διατήρησης δεν αφορά την επικράτεια ενός κράτους μέλους αλλά την περιοχή φυσικής κατανομής ενός πληθυσμού ο οποίος είναι δυνατόν να καλύπτει σημαντικά μεγαλύτερη βιογεωγραφική περιοχή σε διασυνοριακό επίπεδο;
- 3) Έχει το άρθρο 16, παράγραφος 1, στοιχείο β', της [οδηγίας για τους οικοτόπους] την έννοια ότι, εκτός από την άμεση ζημία που προξενείται από έναν συγκεκριμένο λύκο, πρέπει επίσης να συνυπολογίζεται στη “σοβαρή ζημία” η έμμεση (μελλοντική) οικονομική ζημία, η οποία δεν μπορεί να αποδοθεί σε συγκεκριμένο λύκο;

- 4) Έχει το άρθρο 16, παράγραφος 1, της [οδηγίας για τους οικοτόπους] την έννοια ότι “άλλες αποτελεσματικές λύσεις” πρέπει να εξετάζονται, σε συνάρτηση με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της κτηνοτροφίας σε αλπικούς βοσκοτόπους, τις τοπογραφικές συνθήκες και τις επιχειρησιακές δομές που υπάρχουν στο ομόσπονδο κράτος του Τιρόλου, αποκλειστικά με βάση τις υπάρχουσες δυνατότητες υλοποίησης των εν λόγω λύσεων ή πρέπει να λαμβάνονται υπόψη και οικονομικά κριτήρια;»

Επί των προδικαστικών ερωτημάτων

Επί του πρώτου προδικαστικού ερωτήματος

- 26 Με το πρώτο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να αποφανθεί επί του κύρους του άρθρου 12, παράγραφος 1, της οδηγίας περί οικοτόπων, σε συνδυασμό με το παράρτημα IV της οδηγίας αυτής, υπό το πρίσμα της αρχής της ισότητας μεταξύ των κρατών μελών, όπως κατοχυρώνεται στο άρθρο 4, παράγραφος 2, ΣΕΕ, στο μέτρο που το εν λόγω παράρτημα IV εξαιρεί τους πληθυσμούς λύκων που βρίσκονται στο έδαφος ορισμένων κρατών μελών από το καθεστώς αυστηρής προστασίας που καθιερώνει το άρθρο 12 της εν λόγω οδηγίας, αλλά δεν εξαιρεί τον πληθυσμό των λύκων στην Αυστρία.
- 27 Ειδικότερα, το αιτούν δικαστήριο αμφισβητεί το κύρος του εν λόγω άρθρου 12 για τον λόγο ότι, λαμβανομένης υπόψη της εξελίξεως της καταστάσεως μετά την έναρξη ισχύος της οδηγίας περί οικοτόπων, η διάκριση μεταξύ, αφενός, των κρατών μελών των οποίων ο πληθυσμός λύκων εξαιρείται από το καθεστώς αυστηρής προστασίας και, αφετέρου, της Δημοκρατίας της Αυστρίας στο έδαφος της οποίας το εν λόγω ζωικό είδος δεν εμπίπτει στην εξαίρεση αυτή δεν δικαιολογείται πλέον, δεδομένου ότι, στο αυστριακό έδαφος, ο πληθυσμός των λύκων δεν αποτελεί πλέον απομονωμένο πληθυσμό σε σχέση με τους λοιπούς πληθυσμούς λύκων. Το αιτούν δικαστήριο διερωτάται, ως εκ τούτου, αν η απουσία εξαιρέσεως από το καθεστώς αυστηρής προστασίας όσον αφορά την Αυστρία παραβιάζει την αρχή της ίσης μεταχειρίσεως.

Επί του παραδεκτού

- 28 Προκαταρκτικώς, επισημαίνεται ότι, κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, η Umweltverband WWF Österreich, η ÖKOBÜRO – Allianz der Umweltbewegung και η Umweltdachverband υποστήριξαν ότι το πρώτο ερώτημα είναι απαράδεκτο, δεδομένου ότι η απάντηση στο ερώτημα αυτό δεν ασκεί καμία επιρροή στην έκβαση της διαφοράς της κύριας δίκης. Κατά το Συμβούλιο, το εν λόγω ερώτημα είναι απαράδεκτο, δεδομένου ότι η διαφορά της κύριας δίκης αφορά αποκλειστικώς το άρθρο 16 της οδηγίας περί οικοτόπων και όχι το άρθρο 12, για το οποίο γίνεται λόγος στο ερώτημα αυτό. Η Επιτροπή συντάχθηκε, κατ' ουσίαν, με την επιχειρηματολογία αυτή του Συμβουλίου.
- 29 Πρέπει επίσης να υπομνησθεί ότι, εφόσον τα προδικαστικά ερωτήματα που υπέβαλε το εθνικό δικαστήριο, με δική του ευθύνη, αφορούν το κύρος διατάξεως του δικαίου της Ένωσης, το Δικαστήριο υποχρεούται, κατ' αρχήν, να απαντήσει, εκτός αν, μεταξύ άλλων, δεν τηρούνται οι απαιτήσεις σχετικά με το περιεχόμενο της αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως που προβλέπονται στο άρθρο 94 του Κανονισμού Διαδικασίας του Δικαστηρίου ή όταν είναι πρόδηλο ότι η ερμηνεία ή η εκτίμηση του κύρους ενός τέτοιου κανόνα ουδεμία σχέση έχει με το

υποστατό ή το αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης ή όταν το πρόβλημα είναι υποθετικής φύσεως (απόφαση της 9ης Ιουνίου 2022, *Préfet du Gers et Institut national de la statistique et des études économiques*, C-673/20, EU:C:2022:449, σκέψη 87 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

30. Εν προκειμένω, όμως, αρκεί η διαπίστωση ότι, όπως επισημαίνει η γενική εισαγγελέας στα σημεία 40 και 41 των προτάσεων της, αν το Δικαστήριο αποφανθεί ότι το άρθρο 12, παράγραφος 1, της οδηγίας περί οικοτόπων, σε συνδυασμό με το παράρτημα IV της οδηγίας αυτής, είναι ανίσχυρο, τούτο θα επηρεάσει τη διαφορά της κύριας δίκης κατά το μέρος που η διαφορά αφορά το άρθρο 16, παράγραφος 1, της οδηγίας. Συγκεκριμένα, η τελευταία αυτή διάταξη συνιστά παρέκκλιση από το άρθρο 12. Δεν νοείται, ωστόσο, παρέκκλιση ελλείψει κύριου κανόνα. Με άλλα λόγια, σε μια τέτοια περίπτωση, θα πρέπει κατ' αρχάς να προσδιορισθεί το νέο περιεχόμενο του άρθρου 12 της οδηγίας περί οικοτόπων, σε συνδυασμό με το παράρτημα IV της οδηγίας αυτής, πριν εκτιμηθεί αν η παρέκκλιση του άρθρου 16, παράγραφος 1, της οδηγίας έχει εφαρμογή στη διαφορά της κύριας δίκης, ή αν είναι ακόμη αναγκαία η εφαρμογή της παρεκκλίσεως.
31. Λαμβανομένου υπόψη του συνόλου των προεκτεθέντων, το πρώτο προδικαστικό ερώτημα είναι παραδεκτό.

Επί της ουσίας

32. Επισημαίνεται επιπροσθέτως ότι το άρθρο 4, παράγραφος 2, ΣΕΕ προβλέπει ότι η Ένωση σέβεται την ισότητα των κρατών μελών ενώπιον των Συνθηκών.
33. Εξάλλου, η αρχή της ίσης μεταχειρίσεως επιβάλλει να μην αντιμετωπίζονται διαφορετικά παρόμοιες καταστάσεις και να μην αντιμετωπίζονται κατά τον ίδιο τρόπο διαφορετικές καταστάσεις, εκτός αν η αντιμετώπιση αυτή δικαιολογείται αντικειμενικά (πρβλ. απόφαση της 18ης Απριλίου 2024, *Dumitrescu* κ.λπ. κατά Επιτροπής και Δικαστηρίου, C-567/22 P έως C-570/22 P, EU:C:2024:336, σκέψη 67 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
34. Κατά πάγια νομολογία, η παραβίαση της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως λόγω διαφορετικής μεταχειρίσεως προϋποθέτει ότι οι σχετικές καταστάσεις είναι παρεμφερείς υπό το πρίσμα του συνόλου των στοιχείων που τις χαρακτηρίζουν. Τα στοιχεία που χαρακτηρίζουν διαφορετικές καταστάσεις και επομένως τον παρεμφερή χαρακτήρα τους πρέπει, ειδικότερα, να προσδιορίζονται και να εκτιμώνται υπό το φως του αντικειμένου των επίμαχων διατάξεων και του σκοπού που αυτές επιδιώκουν, εξυπακουμένου ότι πρέπει, προς τούτο, να λαμβάνονται υπόψη οι αρχές και οι στόχοι του τομέα στον οποίο εμπίπτει η επίμαχη πράξη (απόφαση της 30ής Νοεμβρίου 2023, *MG* κατά ΕΤΕπ, C-173/22 P, EU:C:2023:932, σκέψη 46 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
35. Προκειμένου να δοθεί απάντηση στο πρώτο ερώτημα του αιτούντος δικαστηρίου, πρέπει εκ προοιμίου να υπομνησθεί ότι το κύρος πράξεως της Ένωσης πρέπει να εκτιμάται σε σχέση με τα στοιχεία που είχε στη διάθεσή του ο νομοθέτης της Ένωσης κατά τον χρόνο θεσπίσεως της επίμαχης ρυθμίσεως (απόφαση της 22ας Φεβρουαρίου 2022, *Stichting Rookpreventie Jeugd* κ.λπ., C-160/20, EU:C:2022:101, σκέψη 67 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

- 36 Εν προκειμένω, η οδηγία περί οικοτόπων εκδόθηκε στις 21 Μαΐου 1992 και τροποποιήθηκε με την πράξη περί των όρων προσχωρήσεως της Δημοκρατίας της Αυστρίας, της Δημοκρατίας της Φινλανδίας και του Βασιλείου της Σουηδίας και των προσαρμογών των Συνθηκών επί των οποίων βασίζεται η Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ 1994, C 241, σ. 21, και ΕΕ 1995, L 1, σ. 1) κατόπιν της προσχωρήσεως της Δημοκρατίας της Αυστρίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση την 1η Ιανουαρίου 1995.
- 37 Συναφώς, όπως προκύπτει από τα στοιχεία της δικογραφίας που υποβλήθηκε στο Δικαστήριο, διαπιστώνεται ότι η Δημοκρατία της Αυστρίας δεν διατύπωσε, κατά την τελευταία αυτή ημερομηνία, καμία επιφύλαξη όσον αφορά την εγγραφή στο παράρτημα IV της οδηγίας περί οικοτόπων του πληθυσμού των λύκων που βρίσκεται στο έδαφός της ούτε προσκόμισε κανένα στοιχείο ικανό να αποδείξει ότι βρισκόταν σε κατάσταση συγκρίσιμη με εκείνη των άλλων κρατών μελών των οποίων ο πληθυσμός λύκων κατά την ίδια ημερομηνία εξαιρούνταν από το καθεστώς αυστηρής προστασίας.
- 38 Επιβάλλεται επίσης η διαπίστωση ότι τόσο η Κυβέρνηση του ομόσπονδου κράτους του Τιρόλου όσο και η Αυστριακή Κυβέρνηση αμφισβητούν απλώς, με τις παρατηρήσεις τους, το κύρος του άρθρου 12, παράγραφος 1, της οδηγίας περί οικοτόπων, σε συνδυασμό με το παράρτημα IV της οδηγίας αυτής, λόγω της ευνοϊκής εξελίξεως του πληθυσμού των λύκων στο αυστριακό έδαφος μετά την προσχώρηση της Δημοκρατίας της Αυστρίας στην Ένωση, όπως αυτή εκτίθεται στη σκέψη 27 της παρούσας αποφάσεως, όπερ αντιστοιχεί ακριβώς σε έναν από τους σκοπούς που επιδιώκει η εν λόγω οδηγία, όπως αυτοί ορίζονται στο άρθρο της 2.
- 39 Επιπλέον, από την ίδια οδηγία προκύπτει ότι αυτή παρέχει τη δυνατότητα να λαμβάνονται υπόψη οι εξελίξεις που ενδέχεται να προκύψουν στον τομέα στον οποίο εμπίπτει η οδηγία περί οικοτόπων, ο δε τομέας της πολιτικής της Ένωσης στον τομέα του περιβάλλοντος, της οποίας το άρθρο 191, παράγραφος 2, ΣΛΕΕ ορίζει ότι αποσκοπεί σε «υψηλό επίπεδο προστασίας και λαμβάνει υπόψη την ποικιλομορφία των καταστάσεων στις διάφορες περιοχές της Ένωσης» και ότι στηρίζεται, μεταξύ άλλων, στις αρχές της προφυλάξεως και της προληπτικής δράσεως. Πράγματι, προκειμένου να προσαρμόσει αυτό το περίπλοκο και εξελισσόμενο τεχνικό πλαίσιο, ο νομοθέτης της Ένωσης προσέθεσε, στο άρθρο 19, παράγραφος 2, της οδηγίας αυτής, ρήτρα μελλοντικών εξελίξεων, η οποία επιτρέπει στο Συμβούλιο, αποφασίζοντας ομόφωνα μετά από πρόταση της Επιτροπής, να προσαρμόζει το παράρτημα IV της εν λόγω οδηγίας στην τεχνική και επιστημονική πρόοδο.
- 40 Συναφώς, επισημαίνεται ότι η Αυστριακή Κυβέρνηση υποστηρίζει, κατ' ουσίαν, ότι ο νομοθέτης της Ένωσης όφειλε να χρησιμοποιήσει το άρθρο 19, παράγραφος 2, της οδηγίας περί οικοτόπων προκειμένου να εξαιρέσει τον πληθυσμό των λύκων στην Αυστρία από το καθεστώς αυστηρής προστασίας που προβλέπει το άρθρο 12 της οδηγίας αυτής.
- 41 Κατ' αυτόν τον τρόπο, πρέπει να γίνει δεκτό ότι η Αυστριακή Κυβέρνηση δεν αμφισβητεί αυτό καθεαυτό το κύρος της εν λόγω οδηγίας, αλλά αμφισβητεί, στην πραγματικότητα, ενδεχόμενη αδράνεια του νομοθέτη της Ένωσης. Όπως, όμως, έχει κρίνει το Δικαστήριο, δεν μπορεί εθνικό δικαστήριο να ζητήσει από το Δικαστήριο να διαπιστώσει, προδικαστικώς, την παράλειψη θεσμικού οργάνου της Ένωσης, παράλειψη η οποία μπορεί να διαπιστωθεί μόνο στο πλαίσιο προσφυγής από κράτος μέλος, βάσει του άρθρου 265 ΣΛΕΕ, κατά θεσμικού ή άλλου οργάνου, οργανισμού ή οργανισμού της Ένωσης (πρβλ. απόφαση της 26ης Νοεμβρίου 1996, T. Port, C-68/95, EU:C:1996:452, σκέψη 53). Όπως διευκρίνισε η Αυστριακή Κυβέρνηση κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, η Δημοκρατία της Αυστρίας δεν έχει, μέχρι σήμερα, ασκήσει προσφυγή επ' αυτού.

- 42 Ως εκ τούτου, ακόμη και αν υποτεθεί ότι ο νομοθέτης της Ένωσης ήταν υποχρεωμένος να ενεργήσει προσαρμόζοντας, βάσει του άρθρου 19 της οδηγίας περί οικοτόπων, το παράρτημα IV της οδηγίας αυτής προκειμένου να εξαιρέσει τον λύκο που βρίσκεται στην Αυστρία από το καθεστώς αυστηρής προστασίας, γεγονός παραμένει ότι ενδεχόμενη παράλειψη του νομοθέτη της Ένωσης ως προς το ζήτημα αυτό δεν μπορεί να συνιστά, όπως υπογραμμίζει η γενική εισαγγελέας στο σημείο 60 των προτάσεων της, λόγο για να κριθεί ανίσχυρο το άρθρο 12, παράγραφος 1, της οδηγίας, σε συνδυασμό με το παράρτημα IV.
- 43 Εν πάση περιπτώσει, πρέπει να υπογραμμισθεί, αφενός, ότι η κατάταξη του λύκου διατηρήθηκε στον κατάλογο των ειδών που αναφέρονται στο παράρτημα II της Συμβάσεως για τη διατήρηση της άγριας ζωής και του φυσικού περιβάλλοντος της Ευρώπης, που υπογράφηκε στις 19 Σεπτεμβρίου 1979 στη Βέρνη (ΕΕ 1982, L 38, σ. 3), τα οποία προστατεύονται αυστηρώς δυνάμει της Συμβάσεως αυτής, στην οποία η Ένωση είναι συμβαλλόμενο μέρος και η οποία τη δεσμεύει βάσει του διεθνούς δικαίου, όπως παρατήρησαν το Συμβούλιο και η Επιτροπή και όπως επίσης υπογράμμισε η γενική εισαγγελέας στο σημείο 56 των προτάσεων της.
- 44 Αφετέρου, όπως έχει κρίνει το Δικαστήριο, από τους σκοπούς της οδηγίας περί οικοτόπων, οι οποίοι συνίστανται στη διασφάλιση της διατήρησης ή της αποκατάστασης, σε ικανοποιητική κατάσταση διατήρησης, των φυσικών οικοτόπων και των άγριων ειδών χλωρίδας και πανίδας που παρουσιάζουν ενδιαφέρον για την Ένωση, προκύπτει ότι, στο μέτρο που η οδηγία αυτή αποσκοπεί επίσης στη «διατήρηση» μιας ικανοποιητικής κατάστασης διατήρησης, πρέπει να γίνει δεκτό ότι τα είδη που έχουν επιτύχει μια τέτοια κατάσταση διατήρησης πρέπει να προστατεύονται από κάθε επιδείνωση της κατάστασης αυτής. Ως εκ τούτου, διαπιστώνεται ότι το άρθρο 12, παράγραφος 1, της οδηγίας περί οικοτόπων δεν είναι δυνατό να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι η προστασία την οποία προβλέπει η εν λόγω διάταξη παύει να εφαρμόζεται στα είδη ως προς τα οποία έχει επιτευχθεί ικανοποιητική κατάσταση διατήρησης (πρβλ. απόφαση της 4ης Μαρτίου 2021, *Föreningen Skydda Skogen*, C-473/19 και C-474/19, EU:C:2021:166, σκέψεις 65 και 66).
- 45 Εν προκειμένω, όπως προκύπτει από τη δικογραφία που υποβλήθηκε στο Δικαστήριο, μολονότι ο πληθυσμός των λύκων επιστρέφει, βεβαίως, στο αυστριακό έδαφος, εντούτοις, όπως παραδέχθηκε η ίδια η Αυστριακή Κυβέρνηση με τις παρατηρήσεις της και επιβεβαίωσε κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, ο πληθυσμός αυτός δεν βρίσκεται σε ικανοποιητική κατάσταση διατηρήσεως.
- 46 Κατόπιν των ανωτέρω σκέψεων, στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι από την εξέτασή του δεν προέκυψε κανένα στοιχείο ικανό να πλήξει το κύρος του άρθρου 12, παράγραφος 1, της οδηγίας περί οικοτόπων, σε συνδυασμό με το παράρτημά της IV.

Επί του δευτέρου προδικαστικού ερωτήματος

- 47 Με το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινισθεί αν το άρθρο 16, παράγραφος 1, της οδηγίας περί οικοτόπων έχει την έννοια ότι η προβλεπόμενη σε αυτό προϋπόθεση, κατά την οποία η παρέκκλιση που χορηγείται δυνάμει της διατάξεως αυτής δεν πρέπει να παραβλάπτει τη διατήρηση, σε ικανοποιητική κατάσταση διατηρήσεως, των πληθυσμών των οικείων ειδών στην περιοχή της φυσικής τους κατανομής, πρέπει να εκτιμάται αποκλειστικώς βάσει του τοπικού και εθνικού εδάφους του οικείου κράτους μέλους ή βάσει του συνόλου της βιογεωγραφικής περιοχής, η οποία υπερβαίνει τα εθνικά σύνορα.

- 48 Ειδικότερα, το αιτούν δικαστήριο κλίνει προς την άποψη ότι, λαμβανομένης υπόψη της αποφάσεως της 10ης Οκτωβρίου 2019, *Luonnonsuojeluyhdistys Tapiola* (C-674/17, EU:C:2019:851), πρέπει, στο πλαίσιο της εξετάσεως που απαιτείται βάσει του άρθρου 16, παράγραφος 1, της οδηγίας περί οικοτόπων, να λαμβάνεται υπόψη γεωγραφική περιοχή ευρύτερη από εκείνη του εδάφους της Δημοκρατίας της Αυστρίας, ούτως ώστε να αποκλείεται ο κίνδυνος υποβαθμίσεως της ικανοποιητικής καταστάσεως διατηρήσεως του είδους του λύκου που επικρατεί στην περιοχή αυτή.
- 49 Συναφώς, πρέπει να υπομνησθεί, κατ' αρχάς, ότι, κατά πάγια νομολογία, το άρθρο 16, παράγραφος 1, της οδηγίας περί οικοτόπων, μολονότι επιτρέπει στα κράτη μέλη να παρεκκλίνουν από τις διατάξεις των άρθρων 12 έως 14 καθώς και του άρθρου 15, στοιχεία α' και β', της εν λόγω οδηγίας, εντούτοις, στον βαθμό που επιτρέπει στα εν λόγω κράτη μέλη να αποφύγουν τις υποχρεώσεις που συνεπάγεται το καθεστώς αυστηρής προστασίας των φυσικών ειδών, η θεσπιζόμενη επί της βάσεως αυτής παρέκκλιση προϋποθέτει ότι δεν υπάρχει άλλη αποτελεσματική λύση και ότι η παρέκκλιση δεν παραβιάζει τη διατήρηση των πληθυσμών των συγκεκριμένων ειδών στην περιοχή της φυσικής κατανομής τους σε ικανοποιητική κατάσταση διατηρήσεως (απόφαση της 11ης Ιουνίου 2020, *Alianța pentru combaterea abuzurilor*, C-88/19, EU:C:2020:458, σκέψη 24 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 50 Εν συνεχεία, πρέπει να υπογραμμισθεί ότι το άρθρο 16, παράγραφος 1, της οδηγίας περί οικοτόπων, που ορίζει συγκεκριμένα και εξαντλητικά τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες τα κράτη μέλη μπορούν να παρεκκλίνουν από τα άρθρα 12 έως 14 καθώς και από το άρθρο 15, στοιχεία α' και β', αυτής, συνιστά εξαίρεση από το καθεστώς προστασίας που προβλέπει η οδηγία, το οποίο πρέπει να ερμηνεύεται στενά και βάσει του οποίου η αρχή που λαμβάνει τη σχετική απόφαση φέρει το βάρος αποδείξεως της συνδρομής των απαιτούμενων για κάθε παρέκκλιση προϋποθέσεων (απόφαση της 11ης Ιουνίου 2020, *Alianța pentru combaterea abuzurilor*, C-88/19, EU:C:2020:458, σκέψη 25 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 51 Τέλος, το Δικαστήριο έχει διευκρινίσει ότι παρέκκλιση στηριζόμενη στο άρθρο 16, παράγραφος 1, της οδηγίας περί οικοτόπων πρέπει να εφαρμόζεται σε συγκεκριμένες και καθορισμένες περιπτώσεις για την αντιμετώπιση συγκεκριμένων αναγκών και ειδικών καταστάσεων (απόφαση της 10ης Οκτωβρίου 2019, *Luonnonsuojeluyhdistys Tapiola*, C-674/17, EU:C:2019:851, σκέψη 41 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 52 Όπως προκύπτει από τη σκέψη 49 της παρούσας αποφάσεως, στις προϋποθέσεις του άρθρου 16, παράγραφος 1, της οδηγίας περί οικοτόπων περιλαμβάνεται η προϋπόθεση κατά την οποία η παρέκκλιση δεν πρέπει να παραβιάζει τη διατήρηση, σε ικανοποιητική κατάσταση διατηρήσεως, των πληθυσμών των οικείων ειδών στην περιοχή της φυσικής κατανομής τους. Πράγματι, η ικανοποιητική κατάσταση διατηρήσεως των εν λόγω πληθυσμών στην περιοχή της φυσικής κατανομής τους αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση για τη χορήγηση των παρεκκλίσεων που προβλέπει το άρθρο 16, παράγραφος 1 (απόφαση της 10ης Οκτωβρίου 2019, *Luonnonsuojeluyhdistys Tapiola*, C-674/17, EU:C:2019:851, σκέψη 55 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 53 Συναφώς, υπενθυμίζεται ότι, κατά το άρθρο 1, στοιχείο θ', της οδηγίας περί οικοτόπων, η κατάσταση της διατηρήσεως κρίνεται ως ικανοποιητική όταν, πρώτον, τα δεδομένα τα σχετικά με την πορεία των πληθυσμών του οικείου είδους δείχνουν ότι το είδος αυτό εξακολουθεί και μπορεί να εξακολουθεί μακροπρόθεσμα να αποτελεί ζωτικό στοιχείο των φυσικών οικοτόπων στους οποίους ανήκει, δεύτερον, όταν η περιοχή της φυσικής κατανομής του είδους αυτού δεν συρρικνώνεται ούτε υπάρχει κίνδυνος συρρικνώσεώς της στο ορατό μέλλον και, τρίτον, όταν

υπάρχει και θα συνεχίσει πιθανόν να υπάρχει ένας οικοτόπος σε επαρκή έκταση ώστε οι πληθυσμοί του να διατηρηθούν μακροπρόθεσμα (απόφαση της 10ης Οκτωβρίου 2019, *Luonnonsuojeluyhdistys Tapiola*, C-674/17, EU:C:2019:851, σκέψη 56).

54. Επομένως, παρέκκλιση δυνάμει του άρθρου 16, παράγραφος 1, της οδηγίας περί οικοτόπων πρέπει να στηρίζεται σε κριτήρια καθορισμένα κατά τρόπον ώστε να διασφαλίζεται η μακροπρόθεσμη διατήρηση της δυναμικής και της κοινωνικής σταθερότητας του συγκεκριμένου είδους (απόφαση της 10ης Οκτωβρίου 2019, *Luonnonsuojeluyhdistys Tapiola*, C-674/17, EU:C:2019:851, σκέψη 57).
55. Επομένως, για την εκτίμηση ενόψει της χορηγήσεως παρεκκλίσεως βάσει του εν λόγω άρθρου 16, παράγραφος 1, εναπόκειται στην αρμόδια εθνική αρχή να καθορίσει, ιδίως σε εθνικό επίπεδο ή, ενδεχομένως, στο επίπεδο της βιογεωγραφικής περιοχής την οποία αφορά η παρέκκλιση όταν τα σύνορα αυτού του κράτους μέλους καλύπτουν περισσότερες βιογεωγραφικές περιοχές ή ακόμη αν το απαιτεί η περιοχή της φυσικής κατανομής του είδους και, κατά το μέτρο του δυνατού, σε διασυνοριακό επίπεδο, σε ένα πρώτο στάδιο, την κατάσταση διατηρήσεως των πληθυσμών των οικείων ειδών και, εν συνεχεία, τις γεωγραφικές και δημογραφικές συνέπειες που ενδέχεται να προκύψουν από τις κατά παρέκκλιση άδειες που σχεδιάζεται να δοθούν (απόφαση της 10ης Οκτωβρίου 2019, *Luonnonsuojeluyhdistys Tapiola*, C-674/17, EU:C:2019:851, σκέψη 58).
56. Προσέτι, η αξιολόγηση των συνεπειών της υποβαθμίσεως στο επίπεδο του εδάφους ενός τοπικού πληθυσμού είναι εν γένει αναγκαία, προκειμένου να καθορισθούν οι συνέπειές της επί της καταστάσεως διατηρήσεως του συγκεκριμένου πληθυσμού σε μεγαλύτερη κλίμακα. Πράγματι, στο μέτρο που μια τέτοια παρέκκλιση πρέπει να ανταποκρίνεται σε συγκεκριμένες απαιτήσεις και σε ειδικές καταστάσεις, όπως προκύπτει από τη σκέψη 51 της παρούσας αποφάσεως, οι συνέπειες μιας τέτοιας παρεκκλίσεως θα γίνονται κατά κανόνα πιο άμεσα αισθητές στην τοπική ζώνη την οποία αφορά η παρέκκλιση αυτή (απόφαση της 10ης Οκτωβρίου 2019, *Luonnonsuojeluyhdistys Tapiola*, C-674/17, EU:C:2019:851, σκέψη 59).
57. Από τα προεκτεθέντα προκύπτει, όσον αφορά το πρώτο στάδιο της εκτιμήσεως της παρεκκλίσεως βάσει του άρθρου 16, παράγραφος 1, της οδηγίας περί οικοτόπων, όπως περιγράφεται στη σκέψη 55 της παρούσας αποφάσεως, ότι, όπως επισήμανε, κατ' ουσίαν, η γενική εισαγγελέας στα σημεία 73 και 75 των προτάσεών της, η ικανοποιητική κατάσταση διατηρήσεως του οικείου ζωικού είδους πρέπει να υφίσταται και να αξιολογείται, κατά πρώτο και κύριο λόγο, σε τοπικό και εθνικό επίπεδο, ούτως ώστε η τυχόν δυσμενής κατάσταση διατηρήσεως στο έδαφος κράτους μέλους ή σε τμήμα αυτού να μην αποκρύπτεται συνεπεία εκτιμήσεως διενεργηθείσας αποκλειστικώς σε διασυνοριακό επίπεδο, επί τη βάσει της οποίας συνάγεται το συμπέρασμα ότι το εν λόγω είδος βρίσκεται σε ικανοποιητική κατάσταση διατηρήσεως.
58. Επομένως, μόνον όταν η κατάσταση διατηρήσεως του οικείου ζωικού είδους αποδεικνύεται ικανοποιητική σε τοπικό και εθνικό επίπεδο μπορεί, σε δεύτερο στάδιο, να υπάρξει αξιολόγηση σε διασυνοριακό επίπεδο, αν τα διαθέσιμα στοιχεία το επιτρέπουν. Πράγματι, όπως υπογράμμισε η γενική εισαγγελέας στο σημείο 78 των προτάσεών της, η συνεκτίμηση της καταστάσεως διατηρήσεως στο τελευταίο αυτό επίπεδο αποσκοπεί στην αποφυγή της χορηγήσεως, δυνάμει του άρθρου 16, παράγραφος 1, της οδηγίας περί οικοτόπων, παρεκκλίσεως υπέρ του κράτους μέλους, στο έδαφος του οποίου η κατάσταση διατηρήσεως του εν λόγω είδους είναι ικανοποιητική, μολονότι η κατάσταση αυτή διατηρήσεως είναι δυσμενής σε διασυνοριακό επίπεδο.

- 59 Η ερμηνεία αυτή ισχύει επίσης όσον αφορά το δεύτερο στάδιο της εκτιμήσεως που πρέπει να πραγματοποιηθεί βάσει της ανωτέρω διατάξεως, όπως εκτίθεται στη σκέψη 55 της παρούσας αποφάσεως, ήτοι τον καθορισμό των συνεπειών της εν λόγω παρεκκλίσεως επί της καταστάσεως διατηρήσεως του οικείου ζωικού είδους.
- 60 Ως εκ τούτου, σύμφωνα με τη νομολογία που παρατίθεται στις σκέψεις 55 και 56 της παρούσας αποφάσεως, πρέπει να γίνει δεκτό ότι η εκτίμηση των επιπτώσεων παρεκκλίσεως χορηγηθείσας δυνάμει του άρθρου 16, παράγραφος 1, της οδηγίας περί οικοτόπων πρέπει να διενεργείται, κατά πρώτον, σε τοπικό και εθνικό επίπεδο και, εφόσον η κατάσταση διατηρήσεως στο επίπεδο αυτό είναι ικανοποιητική, να διενεργείται, κατά δεύτερον, στο μέτρο του δυνατού, σε διασυνοριακό επίπεδο.
- 61 Το συμπέρασμα αυτό επιρρωννύεται, εξάλλου, από το σημείο 3-64 του εγγράφου καθοδηγήσεως, στο οποίο η Επιτροπή αναφέρει, αφενός, ότι, λαμβανομένου ιδίως υπόψη του γράμματος του άρθρου 16 της οδηγίας περί οικοτόπων, το οποίο αναφέρεται στους «πληθυσμούς των συγκεκριμένων ειδών», η προαναφερθείσα εκτίμηση «θα πρέπει να διενεργείται ως επί το πλείστον σε χαμηλότερο επίπεδο [(για παράδειγμα, στο επίπεδο του τόπου, του πληθυσμού)] από το επίπεδο της βιογεωγραφικής περιοχής προκειμένου η αξιολόγηση να είναι χρήσιμη από οικολογική άποψη» και να ανταποκρίνεται σε ειδικά προβλήματα. Αφετέρου, διευκρινίζεται ότι «[η] αξιολόγηση σε χαμηλότερο επίπεδο θα πρέπει, στη συνέχεια, να αξιολογείται σε σύγκριση με την κατάσταση σε μεγαλύτερη κλίμακα (π.χ. βιογεωγραφική, διασυνοριακή ή εθνική), ώστε να διαμορφώνεται μια ολοκληρωμένη εικόνα της κατάστασης».
- 62 Περαιτέρω, επισημαίνεται, ότι το Δικαστήριο έχει κρίνει, αντιθέτως, ότι δεν μπορεί να ληφθεί υπόψη, για τους σκοπούς της αξιολογήσεως, το τμήμα της περιοχής της φυσικής κατανομής του οικείου πληθυσμού που εκτείνεται σε ορισμένα τμήματα του εδάφους τρίτου κράτους, το οποίο δεν δεσμεύεται από τις υποχρεώσεις αυστηρής προστασίας των ειδών ενδιαφέροντος για την Ένωση (απόφαση της 10ης Οκτωβρίου 2019, *Luonnonsuojeluyhdistys Tapiola*, C-674/17, EU:C:2019:851, σκέψη 60).
- 63 Εν προκειμένω, όπως υπογραμμίζουν η Κυβέρνηση του ομόσπονδου κράτους του Τιρόλου και η Αυστριακή Κυβέρνηση, τα εδάφη της Ελβετικής Συνομοσπονδίας και του Πριγκιπάτου του Λιχτενστάιν θα μπορούσαν, στην περίπτωση περί της οποίας γίνεται λόγος στις σκέψεις 58 και 60 της παρούσας αποφάσεως καθώς και υπό την επιφύλαξη εξακριβώσεως από το αιτούν δικαστήριο, να ληφθούν υπόψη στο πλαίσιο της εκτιμήσεως, σε διασυνοριακό επίπεδο, των επιπτώσεων της παρεκκλίσεως που χορηγείται δυνάμει του άρθρου 16, παράγραφος 1, της οδηγίας περί οικοτόπων επί της καταστάσεως διατηρήσεως του λύκου, δεδομένου ότι τα τρίτα αυτά κράτη δεσμεύονται από τις διατάξεις της Συμβάσεως για τη διατήρηση της άγριας ζωής και του φυσικού περιβάλλοντος της Ευρώπης, η οποία υπεγράφη στις 19 Σεπτεμβρίου 1979 στη Βέρνη.
- 64 Τέλος, πρέπει επίσης να υπογραμμισθεί ότι, σύμφωνα με την αρχή της προφυλάξεως που καθιερώνεται στο άρθρο 191, παράγραφος 2, ΣΛΕΕ, αν από την εξέταση των βέλτιστων διαθέσιμων επιστημονικών δεδομένων εξακολουθεί να υφίσταται αβεβαιότητα ως προς το αν η παρέκκλιση θα έθιγε ή όχι τη διατήρηση ή την αποκατάσταση των πληθυσμών ενός απειλούμενου με εξαφάνιση είδους σε ικανοποιητική κατάσταση διατηρήσεως, το κράτος μέλος οφείλει να απόσχει από την υιοθέτηση ή την εφαρμογή της παρεκκλίσεως (απόφαση της 10ης Οκτωβρίου 2019, *Luonnonsuojeluyhdistys Tapiola*, C-674/17, EU:C:2019:851, σκέψη 66).

- 65 Επομένως, για την εφαρμογή του άρθρου 16, παράγραφος 1, της οδηγίας περί οικοτόπων, εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εξετάσει, ειδικότερα, αν ο πληθυσμός των λύκων βρίσκεται σε ικανοποιητική κατάσταση διατηρήσεως, κατά πρώτον, στο επίπεδο του ομόσπονδου κράτους του Τιρόλου καθώς και σε εθνικό επίπεδο και, ενδεχομένως, βάσει των διαθέσιμων δεδομένων, κατά δεύτερον, σε διασυνοριακό επίπεδο.
- 66 Λαμβανομένου υπόψη του συνόλου των ανωτέρω σκέψεων, στο δεύτερο προδικαστικό ερώτημα προσήκει η απάντηση ότι το άρθρο 16, παράγραφος 1, της οδηγίας περί οικοτόπων έχει την έννοια ότι η προβλεπόμενη σε αυτό προϋπόθεση κατά την οποία η παρέκκλιση που χορηγείται δυνάμει της διατάξεως αυτής δεν πρέπει να παραβιάζει τη διατήρηση, σε ικανοποιητική κατάσταση διατηρήσεως, των πληθυσμών των οικείων ειδών στην περιοχή της φυσικής τους κατανομής μπορεί να εκτιμάται λαμβανομένου υπόψη, βάσει των διαθέσιμων δεδομένων, του επιπέδου της βιογεωγραφικής περιοχής η οποία υπερβαίνει τα εθνικά σύνορα, μόνον εφόσον έχει προηγουμένως διαπιστωθεί ότι η παρέκκλιση αυτή δεν παραβιάζει τη διατήρηση της ευνοϊκής καταστάσεως διατηρήσεως στο τοπικό και εθνικό έδαφος του οικείου κράτους μέλους.

Επί του τρίτου προδικαστικού ερωτήματος

- 67 Με το τρίτο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινισθεί αν το άρθρο 16, παράγραφος 1, στοιχείο β', της οδηγίας περί οικοτόπων έχει την έννοια ότι ο όρος «σοβαρές ζημιές» στη διάταξη αυτή καλύπτει τις μελλοντικές έμμεσες ζημιές που δεν οφείλονται στο δείγμα του ζωικού είδους για το οποίο χορηγείται παρέκκλιση δυνάμει της εν λόγω διατάξεως.
- 68 Ειδικότερα, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται ως προς τις έμμεσες ζημιές, οι οποίες δεν οφείλονται μόνο στον λύκο ο οποίος επιτέθηκε στα πρόβατα στο έδαφος του ομόσπονδου κράτους του Τιρόλου και οι οποίες προκλήθηκαν από την εγκατάλειψη των εκμεταλλεύσεων και τη συνακόλουθη μείωση του συνολικού αριθμού των εκτρεφόμενων ζώων.
- 69 Συναφώς, πρέπει εκ προοιμίου να υπομνησθεί ότι, κατά το άρθρο 16, παράγραφος 1, στοιχείο β', της οδηγίας περί οικοτόπων, τα κράτη μέλη μπορούν να παρεκκλίνουν από το άρθρο 12 της οδηγίας αυτής για να προλάβουν σοβαρές ζημιές ιδίως στις καλλιέργειες, την κτηνοτροφία, τα δάση, την αλιεία, τα ύδατα και άλλες μορφές ιδιοκτησίας.
- 70 Επομένως, από το ίδιο το γράμμα του άρθρου 16, παράγραφος 1, στοιχείο β', της οδηγίας περί οικοτόπων προκύπτει ότι δεν απαιτείται η επέλευση σημαντικών ζημιών ως προϋπόθεση για τη λήψη των μέτρων παρεκκλίσεως (απόφαση της 14ης Ιουνίου 2007, Επιτροπή κατά Φινλανδίας, C-342/05, EU:C:2007:341, σκέψη 40). Συγκεκριμένα, δεδομένου ότι η εν λόγω διάταξη αποσκοπεί στην πρόληψη σημαντικών ζημιών, η μεγάλη πιθανότητα επελεύσεώς τους αρκεί προς τούτο.
- 71 Εντούτοις, όπως επισημαίνει, κατ' ουσίαν, η Επιτροπή στο σημείο 3-24 του εγγράφου καθοδηγήσεώς της, πρέπει επίσης, αφενός, η μελλοντική αυτή ζημία να μην είναι αμιγώς υποθετική, όπερ πρέπει να αποδεικνύεται με επαρκή αποδεικτικά στοιχεία, και, αφετέρου, να μπορεί, τουλάχιστον σε μεγάλο βαθμό, να καταλογισθεί στο ζωικό είδος το οποίο αφορά η παρέκκλιση.

- 72 Εν προκειμένω, όμως, όπως επισημάνθηκε στη σκέψη 68 της παρούσας αποφάσεως, η κατηγορία ζημιών που εκθέτει το αιτούν δικαστήριο στο πλαίσιο του τρίτου ερωτήματος δεν αφορά συγκεκριμένα οικονομικά συμφέροντα, αλλά ενδεχόμενες μακροοικονομικές μακροπρόθεσμες εξελίξεις, και, επομένως, πρόκειται μάλλον για αφηρημένο κίνδυνο ως προς τον οποίο δεν αποδεικνύεται μεγάλη πιθανότητα επελεύσεως.
- 73 Προσέτι, αν γινόταν δεκτό ότι τέτοιες ζημιές, οι οποίες δεν οφείλονται στο δείγμα του πληθυσμού των λύκων που αποτελεί το αντικείμενο της παρεκκλίσεως του άρθρου 16, παράγραφος 1, στοιχείο β', της οδηγίας περί οικοτόπων και οι οποίες ενδέχεται να οφείλονται σε ποικίλες και πολλαπλές αιτίες, μπορούν να εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της διατάξεως αυτής, τούτο θα σήμαινε ότι δεν θα λαμβανόταν υπόψη η μνημονευόμενη στη σκέψη 71 της παρούσας αποφάσεως απαίτηση περί υπάρξεως αιτιώδους συνάφειας μεταξύ, αφενός, της χορηγήσεως της παρεκκλίσεως και, αφετέρου, της προκληθείσας ζημίας από το ζωικό είδος το οποίο αφορά η παρέκκλιση.
- 74 Υπό τις συνθήκες αυτές, πρέπει να γίνει δεκτό ότι η έννοια της «σοβαρής ζημίας» του άρθρου 16, παράγραφος 1, στοιχείο β', της οδηγίας περί οικοτόπων δεν καλύπτει τις μελλοντικές έμμεσες ζημιές οι οποίες δεν οφείλονται στο δείγμα του ζωικού είδους για το οποίο χορηγείται παρέκκλιση δυνάμει της εν λόγω διατάξεως.
- 75 Λαμβανομένου υπόψη του συνόλου των ανωτέρω σκέψεων, στο τρίτο προδικαστικό ερώτημα προσέχει η απάντηση ότι το άρθρο 16, παράγραφος 1, στοιχείο β', της οδηγίας περί οικοτόπων έχει την έννοια ότι η έννοια των «σοβαρών ζημιών» στη διάταξη αυτή δεν καλύπτει τις μελλοντικές έμμεσες ζημιές οι οποίες δεν οφείλονται στο δείγμα του ζωικού είδους για το οποίο χορηγείται παρέκκλιση δυνάμει της εν λόγω διατάξεως.

Επί του τέταρτου προδικαστικού ερωτήματος

- 76 Με το τέταρτο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινισθεί αν το άρθρο 16, παράγραφος 1, της οδηγίας περί οικοτόπων έχει την έννοια ότι, στο πλαίσιο της διαπιστώσεως περί υπάρξεως «άλλης ικανοποιητικής λύσης», κατά την έννοια της ανωτέρω διατάξεως, οι αρμόδιες εθνικές αρχές υποχρεούνται να εκτιμούν μόνον αν τα λοιπά εναλλακτικά μέτρα είναι τεχνικώς εφικτά ή αν πρέπει επίσης να λαμβάνουν υπόψη οικονομικά κριτήρια.
- 77 Συναφώς, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται αν τα μέτρα προστασίας των ποιμνίων, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονται η τοποθέτηση περιφράξεων, η χρήση τσοπανόσκυλων ή η συνοδεία των ποιμνίων από βοσκούς, συνιστούν αποτελεσματικό, κατά την έννοια του άρθρου 16, παράγραφος 1, της οδηγίας περί οικοτόπων, εναλλακτικό μέτρο αντί της θανατώσεως του λύκου ο οποίος ευθύνεται για τις επιθέσεις, όταν η υλοποίηση τέτοιων μέτρων συνεπάγεται ιδιαίτερος υψηλό κόστος.
- 78 Προκειμένου να δοθεί απάντηση στο εν λόγω ερώτημα, πρέπει εκ προοιμίου να υπομνησθεί ότι παρέκκλιση μπορεί να χορηγηθεί βάσει του άρθρου 16, παράγραφος 1, της οδηγίας περί οικοτόπων μόνον ελλείψει εναλλακτικού μέτρου που να καθιστά δυνατή την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού κατά τρόπο αποτελεσματικό, τηρουμένων παράλληλα των απαγορεύσεων που προβλέπει η εν λόγω οδηγία (απόφαση της 10ης Οκτωβρίου 2019, Luonnonsuojeluyhdistys Tapiola, C-674/17, EU:C:2019:851, σκέψη 47).

- 79 Εξάλλου, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι η διάταξη αυτή επιβάλλει στα κράτη μέλη να παραθέτουν ακριβή και επαρκή αιτιολογία όσον αφορά την έλλειψη άλλης αποτελεσματικής λύσεως καθιστώντας δυνατή την επίτευξη των σκοπών που προβάλλονται προς στήριξη της εν λόγω παρεκκλίσεως. Επομένως, εναπόκειται στις αρμόδιες εθνικές αρχές να αποδείξουν ότι, λαμβανομένων ιδίως υπόψη των βέλτιστων συναφών επιστημονικών και τεχνικών γνώσεων, καθώς και υπό το πρίσμα των περιστάσεων που αφορούν την επίμαχη ειδική περίπτωση, δεν υφίσταται καμία άλλη αποτελεσματική λύση προς επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού (πρβλ. απόφαση της 10ης Οκτωβρίου 2019, *Luonnonsuojeluyhdistys Tapiola*, C-674/17, EU:C:2019:851, σκέψεις 49 και 51).
- 80 Επομένως, η προϋπόθεση περί μη υπάρξεως άλλης αποτελεσματικής λύσεως προκειμένου να δικαιολογηθεί η χορήγηση παρεκκλίσεως δυνάμει του άρθρου 16, παράγραφος 1, της οδηγίας περί οικοτόπων συνιστά ειδική έκφανση της αρχής της αναλογικότητας, η οποία, ως γενική αρχή του δικαίου της Ένωσης, απαιτεί να μην υπερβαίνουν οι θεσπιζόμενες πράξεις το πρόσφορο και αναγκαίο μέτρο για την επίτευξη των θεμιτών σκοπών που επιδιώκει η σχετική ρύθμιση, εξυπακουμένου ότι, εφόσον υφίσταται επιλογή μεταξύ περισσότερων κατάλληλων μέτρων, πρέπει να επιλέγεται το λιγότερο επαχθές και ότι τα δυσμενή αποτελέσματα που προκαλούνται δεν πρέπει να είναι υπέρμετρα σε σχέση με τους επιδιωκόμενους σκοπούς (πρβλ. απόφαση της 16ης Φεβρουαρίου 2022, *Ουγγαρία κατά Κοινοβουλίου και Συμβουλίου*, C-156/21, EU:C:2022:97, σκέψη 340 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 81 Επομένως, η εκτίμηση της προϋποθέσεως αυτής απαιτεί στάθμιση του συνόλου των εμπλεκόμενων συμφερόντων και των κριτηρίων που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη, όπως είναι τα οικολογικά, οικονομικά και κοινωνικά πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα, προκειμένου να καθορισθεί η βέλτιστη λύση. Προς τούτο, όπως προτείνει, κατ' ουσίαν, η Επιτροπή στο σημείο 3-51 του εγγράφου καθοδηγήσεως, οι αρμόδιες εθνικές αρχές πρέπει να εξετάζουν τη δυνατότητα προσφυγής σε μη θανατηφόρα προληπτικά μέσα, τα οποία συνιστανται, μεταξύ άλλων, στην εφαρμογή μέτρων αποτροπής των επιθέσεων σε ποίμνια, όπως είναι, ενδεικτικώς, τα μέτρα που αναφέρονται στη σκέψη 77 της παρούσας αποφάσεως, καθώς και στη λήψη μέτρων για την προσαρμογή, όπου αυτό είναι εφικτό, των ανθρώπινων πρακτικών που προκαλούν συγκρούσεις, προκειμένου να αναπτυχθεί μια νοοτροπία συνυπάρξεως μεταξύ του πληθυσμού των λύκων, των ποιμνίων και των κτηνοτρόφων, της οποίας την αναγκαιότητα αναγνώρισε η Αυστριακή Κυβέρνηση κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση.
- 82 Συναφώς, υπενθυμίζεται ότι, κατά το άρθρο 2, παράγραφος 3, της οδηγίας περί οικοτόπων, κατά τη λήψη μέτρων σύμφωνα με την οδηγία αυτή λαμβάνονται υπόψη οι οικονομικές, κοινωνικές και πολιτιστικές απαιτήσεις, καθώς και οι περιφερειακές και τοπικές ιδιομορφίες, οπότε το οικονομικό κόστος ενός εναλλακτικού μέτρου τεχνικώς εφικτού μπορεί, μεταξύ άλλων, να λαμβάνεται υπόψη ως ένα από τα κριτήρια σταθμίσεως, χωρίς ωστόσο να έχει καθοριστικό χαρακτήρα. Πράγματι, δεν μπορεί να γίνει δεκτό ότι άλλη αποτελεσματική λύση μπορεί να απορριφθεί εκ προοιμίου για τον λόγο και μόνον ότι το οικονομικό κόστος της εφαρμογής της είναι ιδιαιτέρως υψηλό.
- 83 Διευκρινίζεται, συναφώς, ότι η εκτίμηση της αναλογικότητας του εναλλακτικού μέτρου από πλευράς οικονομικού κόστους πρέπει να πραγματοποιείται, όπως υπογράμμισε η γενική εισαγγελέας στα σημεία 108, 112 και 114 των προτάσεών της, υπό το πρίσμα των υποχρεώσεων των κρατών μελών να εκπονούν, βάσει του άρθρου 12 της οδηγίας περί οικοτόπων, συστημικά μέτρα και σχέδια διαχειρίσεως τα οποία είναι απαραίτητα για την αυστηρή προστασία του οικείου ζωικού είδους και τα οποία μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο χρηματοδοτικών προγραμμάτων, μεταξύ άλλων, σε επίπεδο Ένωσης. Ειδικότερα, η εφαρμογή των εν λόγω

προγραμμάτων και σχεδίων διαχειρίσεως ενδέχεται να επιφέρει μεταβολές στις οικείες γεωργικές δραστηριότητες, όπως αυτές που μνημονεύθηκαν στη σκέψη 81 της παρούσας αποφάσεως, οι οποίες συνοδεύονται κατ' ανάγκην από ορισμένες δαπάνες και οι οποίες, λαμβανομένων υπόψη των σκοπών της οδηγίας περί οικοτόπων περί των οποίων έγινε λόγος στη σκέψη 44 της παρούσας αποφάσεως, συνίστανται στη διασφάλιση της διατηρήσεως ή της αποκαταστάσεως, σε ικανοποιητική κατάσταση διατηρήσεως, των φυσικών οικοτόπων και των άγριων ειδών χλωρίδας και πανίδας ενδιαφέροντος για την Ένωση, δεν μπορούν να αποτελέσουν επαρκή λόγο ώστε να επιτραπεί, βάσει του άρθρου 16, παράγραφος 1, στοιχείο β', της οδηγίας περί οικοτόπων, η παρέκκλιση από τις απαγορεύσεις του άρθρου 12 της οδηγίας αυτής (πρβλ. απόφαση της 15ης Μαρτίου 2012, Επιτροπή κατά Πολωνίας, C-46/11, EU:C:2012:146, σκέψη 31).

- 84 Επομένως, για την επίτευξη των σκοπών που επιδιώκει η οδηγία περί οικοτόπων, το οικονομικό κόστος ενός εναλλακτικού μέτρου σε σχέση με τη συλλογή δείγματος αυστηρώς προστατευόμενου ζωικού είδους πρέπει να σταθμίζεται με το οικολογικό κόστος της λήψεως. Συναφώς, πρέπει να διευκρινισθεί ότι, εν προκειμένω, η Κυβέρνηση του ομόσπονδου κράτους του Τιρόλου επισήμανε, κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, την αποτυχία του μέτρου συλλογής το οποίο συνίσταται στη θανάτωση του επίμαχου δείγματος λύκου.
- 85 Ως εκ τούτου, εναπόκειται στο αιτούν δικαστήριο να βεβαιωθεί ότι η Κυβέρνηση του ομόσπονδου κράτους του Τιρόλου αξιολόγησε ορθώς, στο πλαίσιο της από 29 Ιουλίου 2022 αποφάσεώς της, βάσει των βέλτιστων διαθέσιμων επιστημονικών και τεχνικών γνώσεων, τις λοιπές πιθανές λύσεις, όπως η λήψη μέτρων προστασίας των αλπικών βοσκοτόπων, λαμβάνοντας υπόψη, μεταξύ άλλων, τις οικονομικές επιπτώσεις τους, χωρίς αυτές να έχουν καθοριστικό χαρακτήρα, και σταθμίζοντάς τες με τον γενικό σκοπό της διατηρήσεως ή της αποκαταστάσεως, σε ικανοποιητική κατάσταση διατηρήσεως, του πληθυσμού των λύκων στο έδαφος του εν λόγω ομόσπονδου κράτους.
- 86 Λαμβανομένου υπόψη του συνόλου των ανωτέρω σκέψεων, στο τέταρτο προδικαστικό ερώτημα προσήκει η απάντηση ότι το άρθρο 16, παράγραφος 1, της οδηγίας περί οικοτόπων έχει την έννοια ότι, στο πλαίσιο του προσδιορισμού της υπάρξεως «άλλης αποτελεσματικής λύσεως», κατά την έννοια της ανωτέρω διατάξεως, οι αρμόδιες εθνικές αρχές οφείλουν να εκτιμούν, βάσει των βέλτιστων διαθέσιμων επιστημονικών και τεχνικών γνώσεων, τις λοιπές πιθανές λύσεις, λαμβάνοντας υπόψη, μεταξύ άλλων, τις οικονομικές επιπτώσεις τους, χωρίς αυτές να έχουν καθοριστικό χαρακτήρα, και σταθμίζοντάς τες με τον γενικό σκοπό της διατηρήσεως ή της αποκαταστάσεως, σε ικανοποιητική κατάσταση διατηρήσεως, του οικείου ζωικού είδους.

Επί των δικαστικών εξόδων

- 87 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπíπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (πρώτο τμήμα) αποφαινεται:

- 1) Από την εξέταση του πρώτου προδικαστικού ερωτήματος δεν προέκυψε κανένα στοιχείο ικανό να θίξει το κύρος του άρθρου 12, παράγραφος 1, της οδηγίας 92/43/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 21ης Μαΐου 1992, για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων, καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας, όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 2013/17/ΕΕ του Συμβουλίου, της 13ης Μαΐου 2013, σε συνδυασμό με το παράρτημα IV της οδηγίας 92/43, όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 2013/17.
- 2) Το άρθρο 16, παράγραφος 1, της οδηγίας 92/43, όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 2013/17, έχει την έννοια ότι η προβλεπόμενη σε αυτό προϋπόθεση κατά την οποία η παρέκκλιση που χορηγείται δυνάμει της διατάξεως αυτής δεν πρέπει να παραβιάζει τη διατήρηση, σε ικανοποιητική κατάσταση διατηρήσεως, των πληθυσμών των οικείων ειδών στην περιοχή της φυσικής τους κατανομής μπορεί να εκτιμάται λαμβανομένου υπόψη, βάσει των διαθέσιμων δεδομένων, του επιπέδου της βιογεωγραφικής περιοχής η οποία υπερβαίνει τα εθνικά σύνορα, μόνον εφόσον έχει προηγουμένως διαπιστωθεί ότι η παρέκκλιση αυτή δεν παραβιάζει τη διατήρηση αυτής της ευνοϊκής καταστάσεως διατηρήσεως στο τοπικό και εθνικό έδαφος του οικείου κράτους μέλους.
- 3) Το άρθρο 16, παράγραφος 1, στοιχείο β', της οδηγίας 92/43, όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 2013/17, έχει την έννοια ότι η έννοια των «σοβαρών ζημιών» στη διάταξη αυτή δεν καλύπτει τις μελλοντικές έμμεσες ζημιές οι οποίες δεν οφείλονται στο δείγμα του ζωικού είδους για το οποίο χορηγείται παρέκκλιση δυνάμει της εν λόγω διατάξεως.
- 4) Το άρθρο 16, παράγραφος 1, της οδηγίας 92/43, όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 2013/17, έχει την έννοια ότι, στο πλαίσιο του προσδιορισμού της υπάρξεως «άλλης αποτελεσματικής λύσεως», κατά την έννοια της ανωτέρω διατάξεως, οι αρμόδιες εθνικές αρχές οφείλουν να εκτιμούν, βάσει των βέλτιστων διαθέσιμων επιστημονικών και τεχνικών γνώσεων, τις λοιπές πιθανές λύσεις, λαμβάνοντας υπόψη, μεταξύ άλλων, τις οικονομικές επιπτώσεις τους, χωρίς αυτές να έχουν καθοριστικό χαρακτήρα, και σταθμίζοντάς τες με τον γενικό σκοπό της διατηρήσεως ή της αποκαταστάσεως, σε ικανοποιητική κατάσταση διατηρήσεως, του οικείου ζωικού είδους.

(υπογραφές)